

Milan Subotić*Institut za evropske studije, Beograd*

milsu@gmail.com

Stoleće Oktobra: Revolucija i politika istorije*

Apstrakt: U ovom radu analiziran je odnos ruske političke elite i javnosti prema obeležavanju stogodišnjice Oktobarske revolucije. Podsećajući na proslavu dva veka Francuske revolucije 1989. godine, autor je ukazao na razlike u načinu obeležavanja jubileja ova dva istorijska događaja koja su suštinski odredila dugi XIX i kratki XX vek evropske i svetske istorije. S obzirom na to da na komemorativne prakse i selektivnost u reprezentovanju prošlosti presudno utiče savremena politika, u radu je razmotren odnos postsovjetskih političkih elita prema Oktobarskoj revoluciji. Korišćenjem koncepta „politike istorije“, interpretiran je proces kojim je praznik godišnjice Revolucije od „utemeljujućeg mita“ sovjetske epohe, posle 1991. godine prvo pretvoren u „Dan pomenja i saglasnosti“ da bi, konačno, 2005. godine bio ukinut kao neradni dan i zamenjen „Danom narodnog jedinstva“ koji se slavi 4. novembra. Tokom vladavine Vladimira Putina, Oktobarska revolucija je prestala da bude upotrebljivi simbolički resurs u konstituisanju ruske istorijske samosvesti i poželjnog sistema društvenih vrednosti. Pošto je nespojiva s idealom „državnosti“, vrednošću društvene stabilnosti i naglašavanjem hiljadugodišnjeg istorijskog kontinuiteta, stogodišnjica Oktobra je u Rusiji obeležena kao podsećanje na pogubnost društvenog konflikta. Politika istorije zasnovana na isticanju jedinstva pred spoljašnjim neprijateljima i unutrašnjim opasnostima od „obojenih revolucija“ zasnovana je na ideologiji konzervativizma koja nužno teži marginalizaciji Revolucije u kolektivnom pamćenju.

Ključne reči: Oktobarska revolucija, Rusija, politika istorije, kolektivno pamćenje

1.

Nedavno je jedan istoričar izračunao da je tokom proteklog veka napisano oko dvadeset hiljada knjiga o Oktobarskoj revoluciji što znači da je, ako izuzmemo letnje mesece, svakim radnim danom štampana po jedna knjiga. Svakom ko se suočava sa dilemom šta od toga čitati, za utehu može poslužiti činjenica

* Rad je nastao u okviru projekta Instituta za evropske studije (br. 149026) koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

da je o Francuskoj revoluciji do sada objavljeno preko sedamdeset hiljada knjiga (Nathans 2017). U svakom slučaju, već nepregledni obim literature ukazuje na činjenicu da je tokom protekla dva veka u središtu teorijskih, političkih i historiografskih debata bio fenomen „revolucije“ koji je, u svoje dve istorijske hipostaze – francuskoj i ruskoj – suštinski oblikovao savremenost. Stoga, među istoričarima već ustaljena podela na „dugi XIX vek“ (1789–1914) i „kratki XX vek (1917–1991) nije plod puke dosetke kojom se izbegava konvencionalna hronologija, već način da se ukaže na presudni značaj ove dve revolucije koje su oblikovale istoriju proteklih dvesta godina. Sa Prvim svetskim ratom kao dramatičnom vododelnicom dva veka, čitav ovaj period može biti tumačen kao „Doba revolucije“ započeto rušenjem Bastilje da bi, prema samorazumevanju ruskih boljševika, bilo dovršeno jurišem na Zimski dvorac kojim će konačno biti ostvareno (neispunjeno) obećanje o „slobodi, jednakosti i bratstvu“.¹ Oslo-njeni na veru u poznavanje „gvozdenih“ zakona istorije, boljševici su sebe videli kao aktere drugog čina svetsko-istorijske drame – kao nove jakobince koje će, stoga, trajno pratiti senka Termidora i 18. brimera (vid. Shlapentokh 1999).

Brojne analogije između dve revolucije ne obuhvataju ocenu njihovih rezultata, niti intelektualnih i političkih tradicija koje one oličavaju. Sada, kada je zavesa nad dramom kratkog XX veka spuštena, čak je i marksista poput Hobsbauma – uprkos oceni da je „Oktobarska revolucija imala dublje i globalnije posledice nego njen francuski predak“ – priznao da su „ideje Francuske revolucije nadživele boljševizam“ (Hobsbaum 2002, 48). Osuđujući upravo te praktične posledice i kritikujući ideologiju koja ih je proizvela, jedan drugi istoričar evropskih revolucija bio je znatno oštrij u svojoj oceni: „Crveni Oktobar više nije putokaz koji bilo gde vodi – on sada ukazuje samo na veliki slom 1989–1991. godine... Većina sveta sada ide svojim putem kao da se 1917. godina nije nikada ni desila, jer su svi njeni rezultati poništeni, a pretpostavke odbačene“ (Malia 2006, 288). Slične ocene – poput one da „od režima koji su rođeni iz Oktobarske revolucije nije preostalo ništa sem onoga što su ti režimi poricali“ (Fire 1996, 6) – mogu se unedogled citirati, ali ovde se neću upuštati u površni pregled teorijskih i političkih debata o smislu i dometima onoga što se uobičajeno naziva „sovjetskim eksperimentom“. Nezavisno od ocena koje se kreću u širokom rasponu – od romantizovane predstave o prometejskom činu i herojskom „jurišu u nebo“, preko opisa „tragedije“, do dijagnoze „čorsokaka istorije“ – danas je opšteprihvaćeno uverenje prema kome sovjetsko iskustvo neopozivo pripada prošlosti. Ova, na prvi pogled, trivijalna konstatacija da je jedna epoha u svom istorijskom obliku okončana, ne znači da smo oslobodeni potrebe i zadatka njenog razumevanja. Takođe, ona ne podrazumeva ni da

¹ „Ruski boljševici su i pre, i za vreme, i posle Ruske revolucije neprekidno imali na umu to nadovezivanje na Francusku revoluciju“ (Fire 1990, 15).

su sporovi o teorijskim paradigmama i metodološkim pristupima interpretaciji te epohe završeni, te da nam preostaje jedino njena detaljna arhivsko-događajna rekonstrukcija.² U tom pogledu, možemo govoriti o „budućnosti sovjetske prošlosti“ (Subotić 2014), jer je reč o epohi socijalizma koja je, da se poslužim Asmanovom distinkcijom, još deo našeg „komunikativnog“, a ne „kulturnog pamćenja“ (Asman 2011).

Naravno, za razliku od vremena poznog socijalizma, sama Oktobarska revolucija je deo kulturnog pamćenja koji je decenijama služio kao „temeljni mit“ ne samo sovjetskog društva već i ogromnog dela međunarodnog radničkog pokreta.³ S obzirom na novije historiografske sinteze, o „Ruskoj revoluciji“ preciznije je govoriti u množini jer je pre reč o nizu „revolucija“ koje počinju krizom imperijalne vlasti i ograničenjem samodržavlja 1905. godine, njegovim slomom februara 1917, boljševičkim preuzimanjem vlasti oktobra iste godine, Građanskim ratom, te novom „revolucijom odozgo“ koju je Staljin inicirao industrijalizacijom i kolektivizacijom zemlje krajem dvadesetih i tokom tridesetih godina prošlog veka. Ipak, uprkos proširenju hronološkog okvira,⁴ onih „deset dana koji su potresli svet“ oktobra 1917. godine ostaju simboličko središte čitavog ovog istorijskog procesa, njegov „utemeljujući mit“, kao što i dogovor o raspadu Sovjetskog Saveza (decembra 1991. godine) označava njegov konačni istorijski kraj.

Potreba za izdvajanjem nekog događaja ili zbivanja kao trenutka mitskog rađanja društvene zajednice, političkog sistema ili grupe nije nešto što je specifično samo za sovjetsko utemeljenje sopstvenog porekla u Oktobru 1917, toj „nultoj godini“ ne samo jedne zemlje već i čitavog „progresivnog čovečanstva“.⁵ Naprotiv, svaka revolucija služi kao simbolički marker „novog početka“ koji je,

² „To ne znači da je Ruska revolucija prestala da bude objekt političkih sporova i strasti, niti da je ‘završena’ u smislu u kom je to Fransoa Fire ustvrdio za Francusku revoluciju, već da (nestanak sovjetskog režima – M. S.) istoričarima dozvoljava mnogo širi okvir za definisanje istraživačkih pristupa koji su izvan ‘sovjetoške’ problematike“ (Smith 1994, 563).

³ „U očekivanju *svetske revolucije* oktobarski prevrat se uopšte nije smatrao konačnom tačkom revolucionarnog razvoja, već se delovanje ‘državne vlasti u rukama radničke klase’ kao katalizatora postepenog revolucionarnog procesa predstavljalo kao neosporna činjenica (Rolf 2009, 73).

⁴ Novije istorije Ruske revolucije različito definišu ove okvire: 1880–1928 (Smith 2017); 1905–1921 (Steinberg 2017); 1916–1926 (Smele 2015); 1914–1921 (Engelstein 2018); 1917–1938 (Fitzpatrick 2017).

⁵ „Svaka grupa, svaki politički sistem, gotovo svako područje ljudskog delovanja mora imati početak koji nastoji da označi nekim posebnim činom kojem se pripisuju mitske osobine. S tim u vezi, radi se o momentu obnove i novog početka koji nije nužno drastičan i radikaln poput revolucije, ali koji, po osećanju učesnika, zaslužuje posebnu pažnju jer upućuje na budućnost. Implicitna ili nekada eksplicitna poruka je da će posle

u francuskom slučaju, bio tako radikaln da su njeni akteri uveli novi kalendar kako bi jasnije razgraničili stanje pre i posle 1789. godine. Iako su boljševici 31. januara 1918. godine samo zamenili julijanski sa gregorijanskim kalendarom, Ruska revolucija u tom pogledu nije izuzetak: „Jedna od suštinskih karakteristika revolucija u februaru i oktobru 1917. godine bilo je uverenje njihovih učesnika da stvaraju i doživljavaju radikalni raskid sa prošlošću, da donose novi poredak. Tokom 1917. godine širom političkog spektra ljudi su delili uverenje da revolucionarna politika može izmeniti društvo i položaj svakog pojedinca u njemu. Taj narativ o revoluciji kao utemeljujućem događaju uzdigao je boljševike i njihovu revoluciju iznad istorijskog konteksta koji je proizveo i revoluciju i sovjetsku državu“ (Holquist 2002, 1).

Taj mitsko-simbolički status revolucionarnog prevrata održava se ustanovljenjem redovnih rituala kojima se u danima praznovanja i komemoracija obnavlja „sveto vreme“ nasuprot profanom trajanju.⁶ Protokom vremena, godišnjice revolucije, naročito one „okrugle“, postaju posebno značajne jer se nizom prazničnih rituala obnavlja kolektivno pamćenje, reprodukuje kohezija zajednice i potvrđuju vrednosti oličene u događaju koji se proslavlja. Pošto je reč o revolucijama, podsetiću na obeležavanje dva veka od Francuske revolucije a ne, na primer, na proslavu šest vekova od Kosovske bitke koja je održana iste, 1989. godine. U pažljivo koncipiranom scenariju proslave, tadašnji francuski socijalistički predsednik Mitteran (Mitterrand) okupio je 14. jula u Parizu brojne svetske državnike, otvorio novu zgradu opere na Trgu Bastilje (*L'opéra Bastille*) i staklenu piramidu u dvorištu Luvra, a posle velike vojne parade, trgovci i ulice su, uz baklje, vatromet i muziku, bile otvorene za karnevalsko slavlje. Osnovna poruka te jubilarne proslave sadržavala je naglašavanje kontinuiteta francuskog republikanizma, te isticanje vrednosti demokratije i univerzalnosti ideja „Deklaracije o pravima čoveka i građanina“⁷ koje su dobile na značaju u svetlu krvavog sloma demonstracija u Peking i početka tranzicije u zemljama Istočne Evrope. U slavljeničkoj atmosferi, ni tamne strane Revolucije, poput vladavine terora i rada giljotine, kao ni periodi restauracije, nisu posebno akcentovani. Ta

tog čina sve biti drugačije (‘bolje’) i da će novoosnovani sistem odbaciti sve ono što je bilo za osudu u starom“ (Schöpflin 1997, 33).

⁶ Mina Ozuf koja se najdetaljnije bavila „praznicima Revolucije“ ističe: „Vreme (praznika – M. S.) koje Revolucija uzima kao svoje je vreme sposobno za regeneraciju, vreme ispunjeno uzbuđenjem koje se čini sposobnim da iznova inspiriše novi pokret. Ali, da li je tako regenerisano vreme istorijsko ili mitsko vreme?“ (Ozouf 1975, 384).

⁷ Univerzalnost nije bila sporna, za razliku od njihove (francuske) genealogije – u intervjuu *L'Mondu* Margaret Tačer (Thatcher) nije mogla da ne primeti kako „ljudska prava ne počinju sa Francuskom revolucijom“, te da ne podseti na Veliku povelju slobode (*Magna Carta Libertatum*, 1215) i englesku Slavnu revoluciju (1688) čiji je trokrovni jubilej tiho proslavljen prethodne godine (vid. <http://www.nytimes.com/1989/07/14/world/france-celebrates-a-day-of-history.html>).

selektivnost u reprezentaciji prošlosti tokom jubilarnih godišnjica nije nikakav izuzetak, već pravilo: „Komemoracija prošlosti je uvek fundamentalno oblikovana politikom današnjice“ (*Kritika* 2017, 229). Stoga je i naše bavljenje načinima (re)prezentacije značajnih istorijskih događaja i aktera više povezano s razumevanjem savremenosti, nego s pretenzijom da se prikaže prošlost, onakva „kakva je zaista bila“.

2.

Prema gregorijanskom kalendaru vek od Oktobarske revolucije navršio se 7. novembra ove godine, te je to povod da se pozabavimo načinom njene komemoracije u današnjoj Rusiji. Ako pogledamo zvaničnu internet stranicu Vladimira Putina, predsednika Ruske Federacije, videćemo da je on 7. novembra 2017. godine imao skroman radni raspored – održao je jednočasovni sastanak sa članovima Komisije za vojno-tehničku saradnju s inostranstvom o prodaji ruskog oružja, potpisao dekret o humanitarnoj pomoći Vijetnamu i sastao se s predsednicom Federalne službe za zaštitu potrošača i ljudskog blagostanja (*Роспотребнадзор*) sa kojom je razmotrio problem zaštite stanovništva od širenja epidemije malih boginja.⁸ Dakle, glavna vest je odsustvo bilo kakvog pominjanja stogodišnjice Revolucije. Dan koji je decenijama proslavljan vojnim paradama, masovnim mitinzima, prigodnim govorima i priredbama je iz praznično-sakralne temporalnosti tako prenesen u ravan radne svakodnevice. To upadljivo ćutanje ruskog predsednika predstavlja rečitu manifestacija činjenice da država koju on predstavlja više ne smatra da je Oktobar 1917. upotrebljiv simbolički resurs u izgradnji identiteta savremenog ruskog društva.

S druge strane, zbog svetsko-istorijskog značaja 1917. godine i njenog mesta u kolektivnom pamćenju, ruske političke i kulturne elite ipak nisu mogle potpuno ignorisati njenu stogodišnjicu. Ispostavilo se, kako je to primetio jedan ruski pesnik, da je nekadašnja „Velika Oktobarska revolucija“ postala nešto poput kofera bez ručki – „nositi ga je teško, a baciti žao“ (Karaulov 2017). Ova nelagoda, rođena u ambivalenciji između ćutanja i obeležavanja godišnjice, razrešena je svojevrsnom „podelom posla“ između državnog vrha i „Ruskog istorijskog društva“, (*državne*) „nevladine organizacije“⁹ koja je, Putinovom direktivom od 19. decembra 2016, bila zadužena ne samo za planiranje i koordinaciju niza

⁸ Videti: <http://kremlin.ru/events/president/news/56016>

⁹ *Российское историческое общество* (РИО) nastavlja tradiciju istoimenog društva koje je delovalo od 1866. do 1920. godine, a obnovljeno je inicijativom državnih i obrazovnih institucija 2012. godine pod rukovodstvom Sergeja Nariškina, tadašnjeg predsednika Dume, a današnjeg direktora kontra-obaveštajne službe Rusije, inače doktora ekonomskih nauka.

aktivnosti memorijalizacije jubileja (organizaciju izložbi, naučnih skupova, izdavanja arhivskih materijala, emitovanje televizijskih i dokumentarnih serija, itd.) već i za formulisanje „novog kulturno-istorijskog standarda“ kao okvira za interpretaciju celokupne ruske prošlosti. Ranije pominjan u Putinovoj inicijativi za pisanje jednog jedinstvenog udžbenika istorije,¹⁰ ovaj „novi kulturno-istorijski standard“ zamišljen je kao sredstvo konstrukcije „nacionalnog identiteta“ i artikulacije osobitog ruskog „kulturno-istorijskog koda“, te predstavlja deo šireg repertoara „politike istorije“ ili „istorijske politike“.

Ne ulazeći u terminološke sporove, različita određenja i istorijat samog koncepta „politike istorije“ ili „istorijske politike“, njime označavam niz aktivnosti političke elite koje su usmerene na *upotrebu prošlosti* u procesima legitimizacije vlasti, političku mobilizaciju pripadnika neke zajednice i normativno određenje njenog identiteta.¹¹ Za razliku od direktne zloupotrebe ili *politzacije* historiografije, politika istorije je znatno širi koncept jer označava niz sistematski razrađenih aktivnosti i mera države pomoću kojih se, između ostalog, kreiraju obrazovni programi predavanja istorije, formiraju naučne institucije i finansiraju njihovi projekti, zakonom određuju državni praznici, reguliše upotreba rituala, simbola i komemorativnih praksi koje prošlost čine prisutnom u sadašnjosti. Ona je ključni deo „politike identiteta“ jer tumačenja prošlosti čine osnovnu sadržinu identitetskih narativa,¹² a hegemonija jedne – od države podržane – reprezentacije prošlosti čini je različitom od znatno opštijih koncepata „politike pamćenja“ ili „kulture sećanja“ na koje, pored nosilaca vlasti, utiču i brojni drugi akteri, te su one po svojoj strukturi, nužno, pluralističke. Potreba za redukcijom ovog pluralizma i uspostavljanjem dominacije jedne interpretacije prošlosti u javnoj sferi srazmerna je krizi koja potresa zajednicu, te se vlast stoga okreće potrazi za onim tumačenjima, aspektima i simbolima prošlosti (*usable past*) koji se mogu upotrebiti u procesu konsolidacije društva. Primer Rusije je u tom pogledu veoma ilustrativan – naime, slom carskog, kao i sovjetskog režima, suočio je njene političke aktere na početku i kraju kratkog XX veka sa nužnošću reinterpretacije celokupne nacionalne prošlosti.

¹⁰ „Treba razmisliti o zajedničkim udžbenicima istorije Rusije za srednje škole koji bi, dizajnirani za različite uzraste, ipak bili izrađeni u okviru jedinstvene koncepcije, u okviru jedne logike kontinuiteta ruske istorije, uzajamne povezanosti svih njenih etapa i poštovanja prema svim stranicama naše prošlosti“ (Putin, 19. 02. 2013; <http://www.kremlin.ru/events/president/news/17536>).

¹¹ „Koncept *političkog korišćenja istorije* pre svega se odnosi na namernu, svesnu i interesna podstaknutu upotrebu istorije kao sredstva političke argumentacije. On takođe označava pokušaje ostvarenja vlasti nad istorijom u smislu uspostavljanja hegemonije jedne određene interpretacije“ (Kangaspuro 201, 295)

¹² Prema starom Renanovom uvidu o značaju pamćenja, ali i zaborava u konstituisanje „nacije“ (vid. Renan 1882).

Ovde se neću upuštati u detaljnije razmatranje načina kako su Lenjin i njegovi saradnici rešavali ovaj zadatak uz pomoć marksističkog tumačenja prošlosti kao istorije „klasne borbe“ u kojoj je njihovo osvajanje vlasti bio nužni korak ka komunističkom kraju istorije. Podsetiću samo da je Lenjin, svestan važnosti „simboličke politike“, već tokom prve godine boljševičke vladavine pokrenuo ambiciozni projekat „spomeničke propagande“ usmerene ka popularizaciji i legitimizaciji novog sovjetskog poretka. Naime, Sovjetska vlada je već 12. aprila 1918. izdala „Dekret o spomenicima republike“ kojim je naređeno da se spomenici imperijalne epohe zamene novim koji će biti posvećeni ličnostima iz prošlosti ruskog i svetskog revolucionarnog pokreta, a tokom leta objavila je i obimnu listu ličnosti – od Spartaka do Marksa, te brojnih „heroja (ruske i svetske) kulture“ – koje zaslužuju memorijalizaciju.¹³ Pored toga, boljševici su, uprkos teškim post-revolucionarnim društvenim i ekonomskim prilikama, posebnu pažnju pridavali organizovanju grandioznih proslava novi praznika, poput 1. maja i obeležavanja Dana revolucije. Tako je, uz učešće osam hiljada „glumaca“, 7. novembra 1920. godine pred sto pedeset hiljada „gledalaca“ izvedena „repriza“ juriša na Zimski dvorac koja je, u velikoj meri, odredila buduću „ikonografiju“ Revolucije. Ova rana „teatralizacija Revolucije“ (u režiji Nikolaja Jevreinova), kao i kasnije Ejzenštajnova „montaža atrakcija“ u filmu „Oktobar“ (1927), detaljno su razmatrane u brojnim radovima o „boljševičkim praznicima“,¹⁴ te se ovde neću baviti mestom i ulogom Oktobra u sovjetskoj „politici istorije“. Za razumevanje odnosa prema obeležavanju stoletnog jubileja Oktobra značajnije je ukazati na problem sa kojim se suočila post-sovjetska Rusija u konstrukciji novog istorijskog narativa¹⁵ koji joj je bio neophodan jer su, prema Fireovim rečima, „Rusi, poput Nemaca pre njih, bili onaj drugi veliki evropski narod koji je nesposoban da dâ smisao svom XX veku i zbog toga je bio nesiguran u vezi

¹³ Po svedočanstvu Narodnog komesara prosvete Lunačarskog, Lenjin je imao u vidu propagandno-vaspitnu funkciju spomenika, slika i citata velikih ljudi koju je u svojoj utopiji *Grad sunca* opisao T. Kampanela: „Čini mi se – rekao je Lenjin – da to uopšte nije naivno i da, sa izvesnim izmenama, možemo to usvojiti i odmah primeniti“. S obzirom na obim poslova (uklanjanje starih i izradu novih spomenika), Lenjin nije računao na njihovu dugovečnost – gipsane biste i figure, kao i betonske ploče sa citatima, trebalo je da zamene zatečeni „mermer, granit i zlatna slova“ (Lunacharsky 1933, 197–200). Naravno, upotrebljeni materijali i brzina izrade spomenika uticali su na njihov veoma kratki vek.

¹⁴ Videti: Von Geldern 1993; Stites 1989; Malysheva 2001; Rolf 2009, Kolonitskii 2012.

¹⁵ „Razlika sovjetskog i postsovjetskog narativa je u tome što je u prvom postojala početna središnja tačka od koje mi računamo obe strane istorijskog razvoja, tj. ono što je bilo pre Oktobarske revolucije kao prolog za nju, kao i ono posle nje što se predstavlja kao putanja kretanja u komunističku budućnost. Teškoća konstruisanja postsovjetskog narativa je upravo u određenju njegove ‘perspektive’“ (Malinova 2015).

sa čitavom svojom prošlošću“ (Fire 1996, 8). S obzirom na to da je Oktobarska revolucija decenijama predstavljala središnju tačku sovjetskog istorijskog narativa, jasno je da „bez reinterpretacije tog događaja nije bilo moguće konstruisati novu smisaonu shemu kojom bi se objasnila veza između kolektivne prošlosti, sadašnjosti i budućnosti“ (Malinova 2010, 32).

Pre raspada Sovjetskog Saveza, odbacujući dotadašnji model sovjetskog društvenog razvoja, Gorbačov je tokom „perestrojke“ pokušao da proslavu sedamdesetogodišnjice Revolucije (1987) iskoristi za formulisanje poziva na izgradnju „istinskog socijalizma“ putem „povratka (lenjinskim) izvorima“.¹⁶ Posle njegovog neuspeha, Boris Jeljcin i novo rusko rukovodstvo insistirali su na diskontinuitetu sa sovjetskom prošlošću, uprkos tome što je Ruska Federacija bila pravni naslednik SSSR. Epoha boljševizma je za Jeljcina predstavljala tragičnu „istorijsku grešku“ kojom su prekinute reforme pozno imperijalne Rusije koje se, izgradnjom demokratskog političkog sistema i tržišne ekonomije, posle sedam decenija moraju konačno dovesti do kraja. Odbacujući sovjetsko nasleđe, Rusija se, prema Jeljcinovim rečima, izgovorenim na kraju njegove predsedničke karijere, uz velike teškoće uspešno „vratila na magistralni put svetskog razvoja“ (El'cin 1999). Njegova ocena podrazumeva da je Rusija bila na tom „putu“ pre nego je s njega „skrenula“ revolucijom kojom su boljševici preuzeli vlast. Stoga se Jeljcin svojom „politikom istorije“ morao odrediti ne samo spram sovjetskog, već i do-sovjetskog perioda ruske prošlosti kako bi, na taj način, identifikovao linije kontinuiteta između „stare“ i „nove Rusije“. Uprkos svečanom činu državne sahrane posmrtnih ostataka Nikolaja II, imperijalna prošlost mu u tom pogledu nije mogla poslužiti kao čvrsta referentna tačka – sam Jeljcin je „raspuštio“ sovjetsku „imperiju“, a Nikolaj II, uprkos žrtvenom statusu, nije mogao predstavljati upotrebljivi simbol političkih i ekonomskih reformi. U njegovoj odbrani tradicionalnog samodržavlja pre se mogao videti podsticaj za izbijanje „revolucionarne smutnje“, nego sredstvo mobilizacije za ostvarenje društvenih i političkih reformi. S obzirom na republikansko uređenje Ruske Federacije, jedini simbolički resurs koji je Jeljcinu stajao na raspolaganju, i koji je mogao biti iskorišćen u legitimaciji nove demokratske vlasti, bila je Februarska revolucija. Ipak, pozivanje na liberalno-demokratsku politiku Privremene vlade kao element kontinuiteta sa post-sovjetskom Rusijom imalo

¹⁶ „Poslednji sovjetski jubilej Oktobarske revolucije (1987) bio je paradoksalan, ako ne i tragikomičan događaj – u njemu su se srele dve tendencije koje su bile protivrečne po svom političkom vektoru, ali su se podudarale po svom fundamentalnom političkom smislu. Reformatorska država pokušala je da iskoristi jubilej kako bi pokazala svoj kontinuitet u odnosu na revolucionarni početak. Službenom politikom perestrojke inicirani snažni društveni aktivizam je istovremeno bio i reprodukcija revolucionarne situacije i odbacivanje konkretnog ideološkog sadržaja koji se čvrsto povezivao sa nasleđem Oktobra 1917. godine“ (Kalinin 2017, 13 – kurziv M. S.).

je jedan ključni nedostatak – činjenicu da je upravo Februar bio „uvod“ koji je doveo do Oktobra. Nasleđeno sovjetsko tumačenje dinamike Revolucije, kao i rašireno uverenje o slabostima „buržoaske Privremene vlade“ i nesposobnosti Kerenskog kao njenog vođe, činilo je bilo kakvo pozivanje na nekoliko meseci ruskog „demokratskog eksperimenta“ kontraproduktivnim u procesu legitimacije i stabilizacije Jeljcinove vlasti. Stoga je proklamovani „povratak Rusije na magistralni put“ svetskog (*tržišno-kapitalističkog* i *demokratskog*) istorijskog razvoja zahtevao ili „izmišljanje (nacionalne) tradicije“, ili je Rusiju stavljao u položaj „periferije“ koja se s ogromnim zakašnjenjem ugleda na „Zapad“ kao „centar“ tog razvoja: „Poslednja decenija odlazećeg veka bila je za Rusiju ne samo težak i složen istorijski, već i ideološki ‘maraton’ – za veoma kratko vreme pređen je teški put ka demokratiji, slobodi i emancipaciji ličnosti. Druge države su na tom putu potrošile vekove“ (El’cin 1999).

Jeljcinov uspeh u slamanju otpora komunističke nomenklature ekonomskim i političkim reformama nije značio da široki slojevi stanovništva, koji su socijalizovani u sovjetskoj epohi, rado plaćaju njihovu cenu, niti da se lako mogu pomiriti s potpunim obesmišljavanjem čitavog socijalističkog perioda društvenog razvoja. Kritička „dekonstrukcija“ boljševičkog tumačenja prošlosti tokom devedesetih godina zadovoljavala je znatan deo ruske inteligencije, ali ne i široke socijalne slojeve koji su se, izloženi „šok terapiji“, nostalgично okretali sećanju na stabilna i sigurna vremena „epohe zastoja“ Leonida Brežnjeva. Artikulišući njihovo socijalno nezadovoljstvo i resantiman zbog gubitka statusa Rusije kao super-sile, Komunistička partija Ruske Federacije uspešno je koristila sovjetsku simboliku za protesnu mobilizaciju stanovništva. Ugrožen od Zjuganova, Jeljcin je prema praksi obeležavanja i praznovanja Revolucije zauzeo oprezan, pragmatični stav, te je 1992. godine dotadašnji dvodnevni praznik redukovao na jednodnevni neradni dan. Zatim je usledilo *preimenovanje* samog praznika – u spomen na vojnu paradu koja je, uprkos tome što su 1941. godine nemačke trupe bile pred Moskvom, održana na godišnjicu Revolucije, odlučeno je da se od 1995. godine 7. novembar proslavlja kao „Dan vojničke slave“. Ipak, već naredne godine, zbog Staljinove uloge u organizovanju pomenute parade, kao i zbog izbornog uspeha komunista na skupštinskim (1995) i njihovog vođe Zjuganova na predsedničkim izborima (1996. godine), Jeljcin je predsedničkim ukazom 7. novembar iznova preimenovao u „Dan pomirenja i sloge“.¹⁷ Time je krug zatvoren – dan koji je u kolektivnom pamćenju decenijama označavao simbol radikalnog društvenog sukoba, pretvoren je u svoju

¹⁷ Prema tekstu ukaza: „Oktobarska revolucija je radikalnim načinom uticala na sudbinu naše zemlje. Nastojeći da ubuduće sprečim sukobljavanja, a u cilju jedinstva i konsolidacije ruskog društva odlučujem da se: (1) Praznični dan 7. novembar proglasi Danom pomirenja i sloge; (2) Osamdeseta godišnjica Oktobarske revolucije 1997. godina proglasi godinom pomirenja i saglasnosti“ (<http://www.kremlin.ru/acts/bank/10231>)

sadržinsku suprotnost, afirmaciju ideala saradnje i „pomirenja“. Vezan za stari datum, novi simboličko-normativni sadržaj praznika teško da je mogao biti brzo usvojen – pod njegovim novim imenom, nastavila je da živi stara praznična simbolika koja je animirala sovjetske nostalgičare i sve starije članstvo Komunističke partije: „Politička elita nije uspjela da stvori neophodne rituale i simbole 'pomirenja', pa je ovaj dan sećanja i dalje prvenstveno bio 'praznik komunista' i 'dan mržnje' za antikomuniste“ (Kolonitskii 2017, 11). Stoga se s pravom može zaključiti kako se u ovom preimenovanju praznika „nije radilo toliko o smeni simboličkog režima istorijske komemoracije, koliko o stremljenju da se minimalizuje mogućnost protesne političke mobilizacije koja je još povezivana sa praznovanjem revolucionarnih godišnjica“ (Kalinin 2017, 13).

Stabilizacija post-sovjetskog režima pod predsedničkim mandatima Vladimira Putina umanjila je značaj društvenih protesta koji se pozivaju na komunističku simboliku, te je 2005. godine 7. novembar izbrisan iz prazničnog kalendara i pretvoren u običan radni dan. Istina, praznovanje „sloge i pomirenja“ nije izostalo, ali je ono od godišnjice Revolucije kalendarski pomerenom za tri dana uvođenjem novog praznika – „Dana narodnog jedinstva“ – koji se, odlukom Dume, od te godine proslavlja svakog 4. novembra. Izbor ovog datuma obrazložen je sećanjem na davnu 1612. godinu kada je „narodna vojska“ pod vođstvom trgovca Minjina i kneza Požarskog, počela oslobodjenje Moskve od poljsko-litvanske vladavine tokom „vremena smutnje“ (*Смутное время*, 1598–1613). Rasprave o hronološko-kalendarskom datiranju tog događaja, kao i s njim povezanog crkvenog praznika ikone čudotvorne Kazanjske Bogorodice, ukazivale su da datum novog praznika nije izabran samo kako bi za tri dana prethodio 7. novembru, već i da bi se sama 1917. godina predstavila kao jedna od „epizoda“ u ruskoj istorijskoj drami: „To je bio jasan pokušaj da se narativ o revolucionarnom prekidu i obnovi zameni pričom o istorijskom kontinuitetu i tradiciji... Ukratko, na taj način osporen je mitski status Oktobra – umanjen je njegov nekadašnji status transcendentnog narativa jer je sada rangiran u istoj ravni sa sedamnaestovekovnim Vremenom smutnje, kao nešto malo više od 'surovog građanskog rata'“ (Corney 2014, 315, 317). Pored naglašavanja vrednosti „jedinstva“, novi praznik je imao jasnu *državotvornu* referencu – događaj koji se njime obeležava bio je uvod u obnovu državnosti Moskovske kneževine i ustoličenje dinastije Romanovih (1613) čiji je poslednji izdanak abdicirao 1917. godine. Proširenjem hronološkog okvira za četiri veka, umanjen je značaj sovjetskog perioda u kontinuiranom razvoju ruske državnosti koja je, bez postojanja čvrstog „jedinstva naroda“, podložna „smutnjama“ poput onih koje su usledile smenom dinastija, ili nestankom Romanovih. Često naglašavajući u svojim govorima potrebu za „jedinstvom“ i društvenom „saglasnošću“, Putin se nije distancirao samo u odnosu na sovjetsku epohu ispunjenu „klasnom borbom“ već, pre svega, u odnosu na „grozničave devedesete godine“ (*лихие*

девятиности) i vladavinu svog prethodnika Borisa Jeljcina: „Ako je za Jeljcina glavna referentna tačka u obrazloženju političkog kursa bio sovjetski period (sa dve semantičke dominante – ‘totalitarizmom’ i ‘perestrojkom kao neuspešnim pokušajem reformi’), onda su za Putina to bile devedesete godine... Sopsstvenu politiku ‘stabilnosti’ Putin je suprotstavljao radikalizmu devedesetih – to je posebno primetno u njegovim obraćanjima Dumi tokom njegovog drugog predsedničkog mandata“ (Malinova 2011, 112). Usvajanje novog praznika sadrži jasnu poruku da je sada, pod Putinovim vođstvom, „došlo vreme za obnovu onoga što se prikazuje kao organska nacionalna tradicija čije je glavni nauk – jedinstvo, kontinuitet i nasledivanje hiljadugodišnje istorije ruske državnosti i nacije“ (Kalinin 2017, 16).¹⁸

3.

Prethodno skicirana promena prazničkog kalendara predstavlja samo mali deo šire koncipirane „istorijske politike“ vladajuće političke elite savremene Rusije. Reinterpretacija daleke i bliske prošlosti u istorijskim udžbenicima, izbor istorijskih ličnosti kao uzora današnjim i budućim generacijama, diskurzivne prakse oblikovanja nacionalnog identiteta, reprezentacija i memorijalizacija određenih događaja iz prošlosti itd, čine kompleksnu celinu u kojoj je označavanje i praznovanje određenih dana jedan, svakako ne najvažniji deo. Tim pre što je za usvajanje nove kulture praznika potrebno vreme – prema jednom ovogodišnjim ispitivanjima javnog mnjenja čak 43% građana Rusije još ne zna ni šta se uopšte slavi 4. novembra (Hamraev 2017).¹⁹ Za post-sovjetske generacije, ni 7. novembar više nije ispunjen nekim posebnim istorijskim značenjem²⁰ – u oba slučaja, najveće interesovanje pobuđuje činjenica neradnog ili radnog dana.

¹⁸ Na prijemu povodom ovogodišnjeg Dana narodnog jedinstva Putin je istakao: „Jedinstvo i patriotizam su za naš narod bili najčvršći oslonac i u godinama teških iskušenja, i u rešavanju velikih zadataka razvoja. Pažljiv odnos prema Domovini, briga o njoj, vernost iskrenom prijateljstvu i neprihvatanje bilo kakvog spoljašnjeg pritiska – to su nosači izgradnje *ruske državnosti, našeg genetskog i kulturnog koda*“ (<http://kremlin.ru/events/president/news/56001> – kurziv, M. S.).

¹⁹ Autor se poziva na podatke istraživanja koje je sproveo „Vserossijskij centr izuchenija obshhestvennogo mnenija“ (VCION).

²⁰ „Za mitski status Oktobra znatno opasniji je zapanjujući stepen neznanja kako o Revoluciji, tako i uopšte o sovjetskoj istoriji, posebno među mladim generacijama. Jedna anketa sprovedena među omladinom u Novosibirsku 2006. godine otkrila je da oni jedva mogu da identifikuju Lenjina (ili Gorbačova...), da misle kako je Brežnjev pokrenuo perestrojku, te da ne mogu tačno datirati Oktobarsku revoluciju“ (Corney 2014, 318–9).

Ipak, pošto vekovni jubilej Oktobra nije bilo moguće ignorisati, on se, po rečima Putinovog predstavnika za štampu, morao „obeležiti“, ali ne i „slaviti“. Ako ostavimo po strani rezultate naučnih skupova tog „obeležavanja“ koji će nam tek biti naknadno dostupni, možemo zaključiti da je u ruskoj javnosti jubilej Revolucije iskorišćen za širenje i učvršćenje poruka o nacionalnom jedinstvu i državotvornosti koje, po svojoj osnovnoj intenciji, afirmišu anti-revolucionarni duh. Revolucija koja je nekada smatrana „lokomotivom ljudske istorije“ danas se pre smatra „krticom“ čijeg se podzemnog „rovarenja“ treba pažljivo čuvati. Tim pre što ona na svetlo dana u ruskom okruženju neočekivano izbija u formi „obojenih revolucija“. Stoga je u ruskoj politici istorije, kako je to već zapaženo, sovjetska ratna pobjeda u Drugom svetskom ratu, a ne Oktobarska revolucija, onaj ključni istorijski događaj koji ima status „utemeljujućeg mita“ nove Rusije.²¹ Ratni heroizam, žrtve i pobjeda nad nacizmom predstavljaju osnovni sadržaj dominantnog patriotskog istorijskog narativa u kome su jedinstvo naroda i snaga države potisnuli one vrednosti – poput proletherske klasne borbe i svetsko-istorijskog trijumfa komunizma – koje su decenijama slavljene u godišnjicama Revolucije. Već posle godinu dana svog prvog predsedničkog mandata Vladimir Putin je poslanicima Dume jasno poručio: „Posle revolucije, obično sledi kontrarevolucija, posle reformi – kontra-reforme, a zatim traganje za onima koji su krivi za gubitke u revolucijama i njihovo kažnjavanje – istorijsko iskustvo Rusije je bogato takvim primerima. *Ali, vreme je da se čvrsto kaže: taj ciklus je okončan, neće biti ni revolucije, ni kontrarevolucije*“ (Putin 2001).

Afirmišući princip „stabilnosti“, Putin je već tada formulisao viđenje istorijskog razvoja u kome su jedinstvo i društveni konsenzus istaknuti kao ključni ideali. U svom poslednjem godišnjem programskom obraćanju poslanicima, naglasio je da je upravo to pouka celokupne ruske istorije: „Istorijske lekcije su nam pre svega nužne radi pomirenja, jačanja društvene, političke i građanske saglasnosti. Nedopustivo je unositi raskole, bes, ogorčenje i gorčinu iz prošlosti u naš današnji život, za sopstvene političke i druge interese smišljeno manipulirati tragedijama koje su pogodile gotovo svaku porodicu u Rusiji, bez obzira na kojoj strani barikade su se našli naši preci“ (Putin 2016). Izgovorene pred početak godine u kojoj se navršava stoleće od Revolucije, ove reči su odredile

²¹ Videti opširnije u: Koposov 2015; Edele 2017. Pored Dana pobjede, sećanje na slom Napoleonove invazije je, za razliku od „zaboravljenog Prvog svetskog rata“, važno u konstrukciji ruskog kolektivnog pamćenja: „Rusija je 2012. godine obeležavala dva veka od Napoleonovog napada. Cela godina je bila ispunjena ponosnim patriotskim sećanjima – uključujući službene izjave, televizijske programe, publikacije, izložbe i, čak, otvaranje novog muzeja. Na početku godine Putin je bio usred izborne kampanje i svojim pristalicama je 23. februara održao inspirativan govor o 'bitki za Rusiju' ponavljajući više puta teme patriotizma, nacionalnog jedinstva i žrtvovanja“(Rendle & Lively 2017, 230)

način njenog obeležavanja u kome je centralna svečanost istorijskog pomirenja potomaka „Crvenih“ i „Belih“ bila planirana otkrivanjem spomenika na Krimu kao mestu okončanja Građanskog rata i, još važnije, teritorije koja je, pod Putinovim rukovodstvom, vraćena u okrilje „majke-Rusije“.²²

Planovi obeležavanja stogodišnjice Revolucije Ruskog istorijskog društva (PHO) u kojima „*tema pomirenja mora biti u središtu svih jubilarnih manifestacija*“²³ jasno slede iz Putinovih smernica o potrebi uspostavljanja društvenog jedinstva i, istovremeno, vode zaključku da je ono u današnjoj Rusiji prvenstveno ugroženo „ratovima pamćenja“ komunista i antikomunista. Ovaj zaključak se teško može potkrepiti bilo kojim istraživanjem javnog mnjenja ili analizom tekućih političkih i ideoloških kontroverzi. Iako ideološki raskol „crvenih“ i „belih“ iz vremena Građanskog rata pripada dalekoj prošlosti, uporno se zagovara ideja obnove tradicije ruske „državnosti“ kao „zajedničkog imenitelja“ koji potire razlike između potomaka nekada sukobljenih „tabora“. Istorijski kontinuitet te tradicije simbolički je naglašen 22. septembra 2017. godine postavljanjem sedam bista sovjetskih vođa – od Lenjina i Staljina, do Gorbačova²⁴ – pored trideset i tri biste velikih kneževa i careva u „Aleji vladara“ (*Аллея Правителей*). Osnov ovog kontinuiteta je – prema Ministru kulture i istoričaru Vladimiru Medinskom – „istorijska Rusija“, tj „država“ (*государство*), bez obzira da li se „ona naziva – imperija ili sovjetska republika, monarhija ili diktatura proletarijata“ (Medinsky 2015). Prema njegovom tumačenju, ruska hiljadugodišnja istorija prvenstveno je istorija državnosti čiji je kontinuitet posle „vremena smutnje“ bio ugrožen „Velikom ruskom revolucijom“ (Februarskom, Oktobarskom i Građanskim ratom), kao i raspadom Sovjetskog Saveza tokom devedesetih godina.²⁵ Nezavisno od suprotstavljenih ideoloških uverenja, akteri revolucija – kako liberalne demokrate, tako i boljševici – ugrožavali su rusku državnost

²² Paradoksalno, planirano svečano otkrivanje dvadeset pet metara visokog spomenika „Majke domovine“ u Sevastopolju nije održano. Ministar kulture koji je jedan od inspiratora čitavog poduhvata objasnio je da „naš zadatak nije bio da otkrijemo Spomenika pomirenja 7. novembra *određene* godine. Najvažnije je da projekat bude dostojan i da demonstrira kontinuitet istorije“ (<https://rg.ru/2017/01/25/reg-ufo/pamiatnik-primireniia-otkroiut-v-krymu-na-beregu-kerchenskogo-proliva.html>).

²³ Vid. <https://www.kommersant.ru/doc/3176519>

²⁴ Postavljanje Jeljcinove biste je odloženo na zahtev njegove porodice do 1. februara, dana njegovog rođenja.

²⁵ „Beli su se, može se reći, revanširali 1991. godine – ideali Februara 17. godine su se otelotvorili u buržoasko-demokratskoj Ruskoj Federaciji devedesetih godina. Imamo šta da pamtimo o tim godinama – to je bilo rušenje jedinstvenog istorijsko-kulturnog i ekonomskog prostranstva, raspad SSSR. To je i rušenje institucija državne vlasti sa dugim i mučnim njihovim ponovnim uspostavljanjem. To je i kriza vrednosti, rušenje osnova privrednog života, bujanje kriminala i drugih manifestacija društvene krize“ (*Isto*).

ili „istorijsku Rusiju“ koja, za Medinskog, predstavlja „vrednost po sebi“, bez obzira na politički i društveno-ekonomski oblik njenog istorijskog postojanja. Stoga je zahtev za „pomirenjem“ prevashodno usmeren ka potiskivanju ideoloških razlika u drugi plan zarad postizanja čvrstog društvenog jedinstva zasnovanog na prihvatanju kontinuiteta ruske državnosti i njenoj odbrani – kako od spoljnih neprijatelja, tako i od opasnosti od pojave unutrašnjih raskola.²⁶ U ostvarenju tog ideala od pomoći je „lukavstvo istorije“ na osnovu koga su, kao u slučaju Oktobarske revolucije, početne intencije istorijskih aktera najčešće suprotne njihovim krajnjim učincima. Tako su boljševici rušili Rusku imperiju radi ostvarenja ideala bezdržavnog komunizma da bi je vremenom upravo oni obnovili u obliku Sovjetskog Saveza koji je svoju snagu potvrdio pobedom u Drugom svetskom ratu. Stoga je sa stanovišta istorijskog kontinuiteta ruske državnosti pobjeda nad fašizmom značajnija od početne (revolucionarne) destrukcije države, a u vrednosnoj hijerarhiji savremene Rusije revolucionar Lenjin zauzima drugostepeno mesto spram državnika i vojskovođe Staljina. Ova stara teza o „dijalektici istorije“²⁷ predstavlja teorijsku pozadinu tekuće rehabilitacije Staljina i obnove mita o njemu kao velikom državniku, uspešnom „menadžeru“ i pobedonosnom ratniku: „Staljiniski mit u današnjoj Rusiji sadržinski se sastoji od nekoliko ključnih elemenata. Pre svega, staljinistički model industrijalizacije i socijalne mobilizacije proglašava se izvanredno efikasnim i jedino mogućim, a neretko se smatra čak i modelom za savremenu Rusiju... Konačno, centralno mesto u mitu o Staljinu zauzima pobjeda u Velikom otadžbinskom ratu i pretvaranje Sovjetskog Saveza u svetsku silu. I jedno i dugo se prvenstveno, ako ne i isključivo, pripisuje Staljinovoj genijalnosti“ (Khlevniuk 2015, 444–5)

Za razliku od brojnih nacional-patriotskih ideologa, Vladimir Putin je znatno uzdržaniji u svojim izjavama o ruskoj i sovjetskoj prošlosti, kao i u ocenama njenih vođa. Jedan od uzroka te uzdržanosti je biografski – svojim odrastanjem, obrazovanjem i karijerom u KGB-u, Putin je tipičan izdanak „sovjetske epohe“.²⁸ Iako je izražavao sklonost da prizna vrednost socijalističkim *idejama*, on

²⁶ Medinski je formulisao pet teza za stvaranje platforme nacionalnog pomirenja: (1) priznavanje kontinuiteta istorijskog razvoja od Ruske imperije, preko SSSR do savremene Rusije; (2) svest o tragizmu društvenog raskola izazvanog događajima 1917. godine i Građanskim ratom; (3) poštovanje sećanja na heroje obe strane (‘crvenih’ i ‘belih’), koji su iskreno branili svoje ideale i nisu krivi za masovne represije i ratne zločine; (4) osuda ideologije revolucionarnog terora i (5) razumevanje pogreške u oslanjanju na inostrane ‘saveznike’ u unutrašnje političkoj borbi“ (Medinsky 2015a)

²⁷ Slično stanovište formulisao je početkom dvadesetih godina ruski emigrant Nikolaj Ustrjalov koji je boljševizam smatrao sredstvom obnove ruske državnosti. O njegovom „nacional-boljševizmu“ videti više u: Subotić 1996.

²⁸ U jednoj nedavnoj debati o odnosu prema sovjetskoj prošlosti on je to istakao: „Vi znate da sam ja, kao i milioni, više od dvadeset miliona sovjetskih građana bio član

je često kritikovao kako način, tako i, posebno oštro, *rezultate* njihove praktične realizacije. Tako je, na početku svog prvog predsedničkog mandata, istakao kako bi bilo pogrešno „odricati nesumnjiva dostignuća tog (sovjetskog) vremena“, ali da bi još gore bilo ako ne bi postojala svest o ogromnoj ceni koju je rusko društvo platilo tokom ostvarenja tog „društvenog eksperimenta“: „Bez obzira koliko je to teško priznati, gotovo sedam decenija smo se kretali po slepoj ulici koja je vodila u stranu od glavnog puta civilizacije“ (Putin 1999). U kasnijim istorijskim osvrtima on je sovjetsku prošlost prevashodno sagledavao iz perspektive sudbine „države“, a ne više „društva“: „Slom Sovjetskog Saveza bio je najveća geopolitička katastrofa veka“ (Putin 2005), a glavni „krivac“ za tu katastrofu bio je Lenjin koji je idejom sovjetskog federalizma „položio minu sa odloženim dejstvom u temelje naše državnosti“ (Putin 2016a).²⁹ Sa stanovišta „državotvornosti“ Staljinu se, prema Putinovoj oceni, može znatno manje prigovoriti ne samo zato što je polemisaio sa Lenjinom povodom federalizma, već i s obzirom na to što je uspeo da izgradi državu koja je svoju snagu potvrdila pobedom u Drugom svetskom ratu. Upravo stoga je slavljenje Dana pobeđe kao „fundamentalnog mita“ savremene Rusije podstaklo prvo „tihu“, a kasnije i sve „glasniju“ rehabilitaciju istorijske uloge i dela „generalisimusa“. Istina, u tom pogledu, Putin je inicijativu prepuštao političarima i ideolozima iz „drugog ešalona“, dok se on sam povremeno – kao na nedavnom otvaranju memorijala žrtvama staljinizma – kritički distancirao od vladavine terora: „Ta strašna prošlost se ne može izbrisati iz nacionalnog pamćenja, tim pre što se ne može ničim opravdati, nikakvim višim koristima naroda“ (Putin 2017). Nedelju dana pred stogodišnjicu Revolucije, Putin je zajedno sa Patrijarhom Kirilom ovu priliku iskoristio da podsećanjem na „tamne stranice“ sovjetske prošlosti uputi poruku o nužnosti nacionalnog jedinstva i saglasnosti: „Ne sme se društvo ponovo gurati ka opasnoj tački sukoba“ (Putin 2017).

Ideološki eklektična „politika istorije“ Vladimira Putina počiva na tri osnovna „stuba“ – idejama nacionalnog jedinstva, snažne države i društvene stabilnosti. Pošto Revolucija predstavlja opozit tim idejama, obeležavanje njene stogodišnjice bila je samo prilika da se afirmiše hiljadugodišnji kontinuitet ruske istorije na čijem fonu revolucionarne „smutnje“ (pod uticajem „spoljnog

Komunističke partije SSSR, i ne samo običan član, već sam više od dvadeset godina radio u organizaciji koja se zvala Komitet državne bezbednosti SSSR. A ta organizacija je bila naslednica Čeke (ČK) koju su zvali oružanim odredom Partije... Za razliku od mnogih funkcionera, sa partijskog stanovišta ja nisam bio funkcioner, bio sam običan član Partije. Za razliku od mnogih funkcionera, nisam bacio partijsku knjižicu, nisam je zapalio...“ (Putin 2016a)

²⁹ „Većina interpretacija Putinove ocene o 'katastrofi' sugerisala je kako je on oplakivao nestanak komunističkog ekonomskog i političkog sistema, ali Putin je od tada često naglašavao da je govorio o kolapsu same ruske države“ (Hill and Gady 2013, 55).

faktora“) imaju funkciju nauka i opomene. Po svojoj prirodi konzervativno, ovo stanovište je „kontrarevolucionarno“ u onom smislu u kome „kontrarevoluciju“ određuje De Mestr kada se zalaže za sprovođenje politike koja „neće biti revolucija, već suprotnost samoj (ideji – M. S.) revoluciji“: “*La contrerévolution ne sera point une révolution contraire, mais le contraire de la révolution*” (prema: Arent 1991, 11).

Literatura

- Arent, Hana. 1991. *O revoluciji. Odbrana javne slobode*. Beograd: Filip Višnjić (prevod s nemačkog Božidar Sekulić).
- Asman, Jan. 2011. *Kultura pamćenja: pismo, sećanje i politički identitet u ranim visokim kulturama*. Beograd: Prosveta (prevod s nemačkog Nikola Cvetković).
- Corney, Frederick. 2014. “‘Twentieth-Century Apocalypse’ or a ‘Grimace of Pain’? The Vanishing Traces of October”. In *F Russian Culture in War and Revolution, 1914–22. Book 2: Political Culture, Identities, Mentalities, and Memory*, rame, Murray et al. (eds.), 313–339. Bloomington: Slavica.
- El’cin, Boris. 1999. Poslanje Prezidenta Rossii Borisa El’cina Federal’nomu Sobraniju RF: Rossija na rubezhe jepoh. (dostupno na: http://www.intelros.ru/2007/02/05/poslanie_prezidenta_rossii_borisa_elcina_federalnomu_sobraniju_rf_rossija_na_rubezhe_jepokh_1999_god.html)
- Engelstein, Laura. 2018. *Russia in Flames: War, Revolution, Civil War, 1914–1921*. Oxford: Oxford University Press
- Fire, Fransoa. 1990. *O Francuskoj revoluciji*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića (prevela s francuskog Vera Ilijin).
- Fire, Fransoa. 1996. *Prošlost jedne iluzije. Komunizam u dvadesetom veku*. Beograd: Paidea (prevela s francuskog Vera Ilijin).
- Fitzpatrick, Sheila. 2017. *The Russian Revolution* (4th, new, update edition). Oxford University Press.
- Hamraev, Viktor. 2017. „Grazhdane gotovy otmetit’ vyhodnoj. Den’ narodnogo edinstva ne stal ponjatnej dlja rossijan“. *Kommersant* (3. dekabnja) (dostupno: <https://www.kommersant.ru/doc/3458851>)
- Hill, Fiona and Clifford Gaddy. 2013. *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Washington: Brookings Institution Press.
- Hobsbaum, Erik. 2002. *Doba ekstrema: Istorija Kratkog dvadesetog veka 1914–1991*. Beograd: Dereta (preveo s engleskog Predrag J. Marković).
- Holquist, Peter. 2002. *Making War, Forging Revolution: Russia’s Continuum of Crisis, 1914–1921*. Cambridge: Harvard University Press.
- Kalinin, Ilya. 2017. Prizrak jubileja. *Neprikosnovennyj zapas* 111 (1): 11–20.
- Kangaspuro, Markku. 2011. The Victory Day in History Politics. in: *Between Utopia and Apocalypse. Essays on Social Theory and Russia* (edited by Elina Kahla), Helsinki: Aleksanteri Series 1: 292–304.
- Karaulov, Igor. 2017. Nesvoevremennyj jubilej Oktjabr’skoj revoljucii. *Agentstvo Politicheskikh Novostej*, APN, 31. 10. 2017. (<http://www.apn.ru/index.php?newsid=36787>)

- Khlevniuk, Oleg. 2015. *Stalin: Zhizn' odnogo vozhdja*. Moskva: Izdatel'stvo AST.
- Kolonitskii, Boris. 2012. *Simvoly vlasti i bor'ba za vlast': k izucheniju politicheskoy kul'tury rossijskoy revolyucii 1917 goda*. Sankt–Peterburg: Liki Rossii.
- Kolonitskii, Boris. 2017. *#1917. Semnadcat' ocherkov po istorii Rossijskoy revolyucii*. Sankt-Peterburg: Izdatel'stvo Evropejskogo universiteta.
- Koposov, Nikolaj. 2015. Istorijaska politika za vreme Putina. U *Druga Rusija. Kritička misao u savremenoj Rusiji*, Milan Subotić(ur.), 125–151. Beograd: Biblioteka XX vek (prev. s ruskog Zorislav Paunković).
- Kritika, From the Editors. 2017. On the Centenary of Revolution. *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 18 (2): 229–35.
- Lunacharsky, Anatolii. 1933. Lenin o monumental'noj propagande. *Vospominanija i vpechatlenija*. Moskva: Izdatel'stvo Sovetskaja Rossija 1968: 197–200.
- Malia, Martin. 2006. *History's Locomotives: Revolutions and the Making of the Modern World*. (Edited and with a Foreword by Terence Emmons). New Haven: Yale University Press.
- Malinova, Olga. 2010. *Aktual'noe proshloe: Simvolicheskaja politika vlastvujushhej jelity i dilemmy rossijskoy identichnosti*. Moskva: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija.
- Malinova, Olga. 2011. Tema proshlogo v ritorike prezidentov Rossii. *Pro et Contra* (maj – avgust): 106–122.
- Malinova, Olga. 2015. Politika pamjati v Rossii: 'vspomnit' vse'? *Zhurnal Gefter* (<http://gefter.ru/archive/16810>).
- Malysheva, Svetlana. 2001. Mif o revolyucii 1917 goda: pervyj sovetskij gosudarstvennyj proekt *Ab Imperio* (1–2): 285–303.
- Medinsky, Vladimir. 2015. O mifah russkoj revolyucii i primirenii krasnyh i belyh s istoricheskoy Rossiej. (<http://www.odnako.org/blogs/o-mifah-russkoy-revolyucii-i-primirenii-krasnih-i-belih-s-istoricheskoy-rossiej>)
- Medinsky, Vladimir. 2015a. Tezisy nacional'nogo primirenija Rossii. (<http://www.pravmir.ru/vladimir-medinskiy-raznitsa-vo-mneniyah-o-revoljutsii-1917-goda-povod-dlya-dialoga-a-ne-konflikta-video-1/>)
- Nathans, Benjamin. 2017. Bolshevism's New Believers. *New York Review of Books* November 23, 2017.
- Ozouf, Mona. 1975. Space and Time in the Festivals of the French Revolution. *Comparative Studies in Society and History* 17 (3): 372–384.
- Putin, Vladimir. 1999. Rossija na rubezhe tysjacheletij. (http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html)
- Putin, Vladimir. 2001. Poslanie Prezidenta Federal'nomu sobraniju, 3 aprolja 2001 goda (<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/21216>)
- Putin, Vladimir. 2005. Poslanie Federal'nomu Sobraniju Rossijskoy Federacii. (<http://kremlin.ru/events/president/transcripts/22931>)
- Putin, Vladimir. 2016. Poslanie Prezidenta Federal'nomu sobraniju, 1 dekabnja 2016 goda. (www.kremlin.ru/events/president/news/53379).
- Putin, Vladimir. 2016a. Zasedanie mezhregional'nogo foruma ONF. (<http://www.kremlin.ru/events/president/news/51206>).

- Putin, Vladimir. 2017. Otkrytie memoriala pamjati zhertv politicheskikh repressij «Stena skorbi», 30 oktjabrja. (<http://www.kremlin.ru/events/president/news/55948>)
- Renan, Ernest. 1996. "What is a Nation?" In *Nationalism in Europe 1815 to the Present. A Reader*, Woolf, S. (ed.), 48–61. London: Routledge.
- Rendle, Matthew and Anna Lively. 2017. Inspiring a 'fourth revolution'? The modern revolutionary tradition and the problems surrounding the commemoration of 1917 in 2017 in Russia. *Historical Research* 90 (247): 230–219.
- Rolf, Malte. 2009. *Sovetskie massovyje prazdniki*. Moskva: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija.
- Schöpflin, George. 1997. "The Functions of Myth and a Taxonomy of Myths". In *Myths and Nationhood*, Hosking and Schöpflin (eds.), 19–35. New York: Routledge.
- Shlapentokh, Dmitry. 1999. *The Counter-Revolution in Revolution. Images of Thermidor and Napoleon at the Time of Russian Revolution and Civil War*. New York: St. Martin's Press, Inc.
- Smele, Jonathan. 2015. *The "Russian" Civil Wars, 1916–1926: Ten Years that Shook the World*. Oxford: Oxford University Press.
- Smith, Steve. 1994. Writing the history of the Russian revolution after the fall of communism. *Europe-Asia Studies* 46 (4): 563–578.
- Smith, Steve. 2017. *Russia in Revolution: An Empire in Crisis, 1890 to 1928*. Oxford: Oxford University Press.
- Steinberg, Mark. 2017. *The Russian Revolution 1905–1921*. Oxford: Oxford University Press.
- Stites, Richard. 1989. *Revolutionary Dreams: Utopian Vision and Experimental Life in the Russian Revolution*. Oxford: Oxford University Press.
- Subotić, Milan. (ur.) 2009. Budućnost sovjetske prošlosti, Beograd: *Treći program* I–II: 9–174 (dostupno na: <https://www.academia.edu/1349449/>)
- Subotić, Milan. 1996. 'Nacional-boljševizam': prilog istoriji pojma. *Srpska politička misao* 1–4: 207–222 (<https://www.academia.edu/19772532>)
- Von Geldern, James. 1993. *Bolshevik Festivals, 1917–1920*. Berkeley: University of California Press.

Milan Subotić

Institute of European Studies, Belgrade, Serbia

The Centennial of the October Revolution and the Politics of History

This paper analyses the relation of Russian political elite and public towards the commemoration of the October Revolution centennial. By reminding us about the commemoration of the bicentennial of the French Revolution in 1989, the author has shown the differences in the way those two historical events, that have crucially marked the long XIX century and the short XX century of European and World history, have been memorialized. Considering that commem-

orative practices and selectiveness in a representation of the past is decidedly influenced by current politics, the author used the centre part of his text to interpret the relations of the post-Soviet political elites towards the October Revolution. Through the usage of “politics of history” concept the author interprets the process of change of the anniversary of the Revolution from the “foundation myth” of the Soviet era, first into the “Day of Reconciliation and Accord” after 1991 and then, since 2005, into a “Day of a National Unity” to be celebrated on November 4, and not even as a non-working day. During the rule of Vladimir Putin, the October Revolution ceased to be the useful symbolical resource in constituting the Russian historical self-consciousness and desirable system of societal values. Since it is incompatible with the ideals of “statehood”, values of social stability and the emphasis of the millennial historical continuity, the jubilee of the October Revolution in today’s Russia is primarily marked as a reminder on the dangers of social conflict. Politics of history, based on the ideals of unity in face of foreign enemies and internal danger of “coloured revolutions”, is founded on the conservative ideology that naturally tends to marginalize the Revolution in the collective memory.

Key words: The October Revolution, Russia, politics of history, collective memory

Le siècle d’Octobre: Révolution et politique de l’histoire

L’objet de l’étude est ici le rapport de l’élite politique et du public russe envers la commémoration du centenaire de la Révolution d’octobre. Rappelant la célébration du bicentenaire de la Révolution française de 1789, l’auteur rend compte des différences dans la manière de commémorer l’anniversaire de ces deux événements historiques qui ont fondamentalement défini le long XIX et le court XX siècle de l’histoire européenne et mondiale. Étant donné que les pratiques commémoratives et la sélectivité dans la représentation du passé sont de manière décisive influencées par la politique contemporaine, ici est étudié le rapport des élites politiques postsoviétiques envers la Révolution d’octobre. C’est par l’utilisation du concept de la « politique de l’histoire » qu’a été interprété le processus par lequel la fête de l’anniversaire de la Révolution comme „mythe fondateur “ de l’époque soviétique après 1991 a été transformée d’abord en une « Journée de réconciliation et d’entente » pour être en 2005 finalement supprimée comme jour férié et remplacée par la « Journée de l’unité nationale » célébrée le 4 novembre. C’est ainsi qu’au cours du règne de Vladimir Putine la Révolution d’octobre a cessé d’être une ressource symbolique utilisable dans la constitution de la conscience historique de soi des Russes et d’un système désirable de valeurs sociales. Comme le centenaire de la Révolution d’Octobre est inconciliable avec l’idéal de „souveraineté“, la valeur de

la stabilité sociale et la mise en relief de sa continuité historique millénaire, il a été célébré en Russie comme un rappel de la nocivité du conflit social. La politique de l'histoire basée sur la mise en valeur de l'unité devant les ennemis extérieurs et les dangers intérieurs de « révolutions colorées » est basée sur l'idéologie du conservatisme qui tend nécessairement à la marginalisation de la Révolution dans la mémoire collective.

Mots clés: Révolution d'octobre, Russie, politique de l'histoire, mémoire collective

Primljeno / Received: 8.12.2017.

Prihvaćeno / Accepted: 1.04.2018.